

MENTEŞE BEYLİĞİ VE OSMANLI DÖNEMLERİNDE STROBİLOS

Şakir Çakmak*

Özet

Bodrum Yarımadası'nın güneybatısında yer alan ve günümüzde Aspat adıyla bilinen Strobilos, M.Ö. 7.yüzyıldan Osmanlı dönemine kadar kesintisiz olarak iskan görmüştür. 13. yüzyılın ikinci yarısında yöre ile birlikte Menteşe Beyliği egemenliğine giren kent, 16. yüzyıl başında "Sıravolos" adıyla yeni kurulan bir kazanın merkezi olmuştur. Özellikle ortaçağa ait bir çok kalıntı içeren ve gerek Antik çağda gerekse Bizans döneminde önemli bir liman kenti niteliği taşıdığı anlaşılan Strobilos'un Menteşe Beyliği ve Osmanlı dönemlerindeki durumu tartışmalıdır. Çeşitli belgeler, seyahatnameler ve kalıntılar, kentin 15. yüzyıldan itibaren olasılıkla güvenlik gerekçesiyle hızla küçüldüğünü düşündürmektedir.

Anahtar Sözcükler: Strobilos, Sıravolos, Aspat, Çift Kalesi, Bodrum

Abstract

Strobilos in the Menteşe Emirate and Ottoman Eras

Strobilos, known today as Aspat, which is situated in the south-eastern part of the Bodrum peninsula faced a continuous habitation from the 7th B.C. until the end of the Ottoman era. It came under the rule of the Menteşe Emirate in the 13th century together with the region and in the 16th century became the capital of the new province called "Sıravolos". In the light of the remains especially from the Middle Ages, the city was an important center but its position in the Menteşe and the Ottoman eras was under discussion. Various document, travel books and the remains lead to a thought that the city for safety reasons started a decadence from 15th century on.

Keywords: Strobilos, Sıravolos, Aspat, Çift Fortress, Bodrum

* Yard.Doç.Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Bornova-İzmir-TÜRKİYE

Resim 1- Aspat ve çevresinin uydu görüntüsü. (Google Earth'den)

Strobilos, Bodrum Yarımada'sının güneybatısında, bugün Turgutreis'e bağlı Akyarlar Köyü yakınlarında yer alan ve yaygın olarak *Aspat* ya da *Çift Kalesi* adlarıyla bilinen bir yerleşimdir¹ (Resim 1). M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren kesintisiz olarak iskan gören ve özellikle Ortaçağa ait çok sayıda kalıntı içeren bu önemli liman kenti bugüne kadar yeterince tanıtılmamıştı. Prof. Dr. Adnan Diler'in yürütücülüğünde 2007-2010 yılları arasında "Aspat (Strobilos) ve Territoriumunda Arkeolojik Park Yönetimi ve Antik Tarım Alanlarında Agro-Turizm Planlaması" konulu Tübitak projesi kapsamında gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda kentte çeşitli dönemlere ait çok sayıda yapının varlığı saptanmış ve Strobilos tarihine ilişkin önemli verilere ulaşılmıştır².

¹ Bu çalışma, 9-12 Mayıs 2011 tarihlerinde Bodrum'da düzenlenen 2. *Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu*'nda bildiri olarak sunulmuştur. Sempozyum bildirilerinin toplandığı kitapta bildiriye ait fotoğrafların basımının unutulması nedeniyle bazı eklemelerle yeniden yayımlanmasında yarar görülmüştür.

² Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Adnan Diler'in yürütücülüğünde gerçekleştirilen "Aspat (Strobilos) ve Territoriumunda Arkeolojik Park Yönetimi ve Antik Tarım Alanlarında Agro-Turizm Planlaması" konulu Tübitak projesinde (Proje No: 107K234), Muğla Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden çok sayıda öğretim elemanı görev almıştır. Projeye Muğla Valiliği, Bodrum Kaymaklığı, Turgutreis Belediyesi ve Aspat Sanat Kültür ve Eğitim Vakfı da paydaş olarak destek vermişlerdir. Proje kapsamında Kültür Varlıkları Dokümantasyonu, Arkeoloji ve

Kent, Ortaçağdan itibaren, Strobilos, Astroboli, Sıravolos, Aspat ve Çıft Kalesi gibi çeşitli adlarla anıla gelmiştir. Yunanca “koni” anlamına gelen “Strobilos” sözcüğü, kentin coğrafi yapısından öykünülerek verilmiş bir ad olmalıdır. Kentin üzerine kurulduğu tepe gerçekten de görünümü itibarıyla konik bir yapıya sahiptir (Resim 2, 3). Sonraki dönemlerde Astroboli ve Sıravolos şeklinde sıkça karşımıza çıkan kullanımlar da Strobilos sözcüğünden türemiş olmalıdır. Osmanlı döneminden itibaren sıkça kullanılan Aspat adı ise Avram Galanti’ye göre Yunanca’da “ekine elverişli olmayan yer” anlamına gelen “Aspartos” sözcüğünden türemiştir³. Arazi yapısı dikkate alındığında Galanti’nin önerisi makul gibi görünse de Aspat adının Yunanca’da “kılıç gibi, sivri” anlamlarına gelen “spatia” sözcüğünden dönüşmüş olması daha akla yakındır⁴. “Çıft Kalesi” şeklindeki adlandırma ise kentte yaşayan Yahudi nüfus ile ilgilidir.

Resim 2- Aspat tepesinin batıdan genel görünüşü.

Sanat Tarihi Araştırmaları, Floristik Araştırmaları, Fauna Araştırmaları, Doğa Yönetimi ve Tarım Parkı Araştırmaları, Kıyı Erozyonu, Azmak ve Kumsal Alan Araştırmaları, Sosyolojik Yapı ve Sosyo-Kültürel Yapı Araştırmaları, Konaklama Modeli Araştırmaları, Alan Sunumu ve Ziyaretçi Yönetimi Araştırmaları, Uzaktan Algılama ve Veritabanı Oluşturma, Kısa ve Uzun Süreçte Kültürel ve Doğal Koruma Önlem ve Uygulamaları, Aspat Azmağı’nın Su Kalitesi Açısından İncelenmesi, Fizibilite Raporunun Hazırlanması konularında çalışmalar yürütülmüştür. Projenin kapsamlı bir yayına dönüştürülmesine yönelik çalışmalara devam edilmektedir. Başta Tübitak olmak üzere, projenin Sanat Tarihi Araştırmaları bölümünde görev almamı sağlayan Prof. Dr. Adnan Diler’e ve tüm proje elemanlarına teşekkürü borç bilirim.

³ A. Galanti Bodrumlu, **Bodrum Tarihi**, İstanbul 1945, s. 38.

⁴Aspat adının etimolojisi hakkındaki değerli görüşlerini bizimle paylaşan Prof. Dr. Ersin Doğer’e teşekkürü borç biliriz.

Strobilos'un Mentеше Beyliği dönemine ilişkin bilgilerimiz sınırlıdır. Kentin 1269'da yöre ile birlikte Mentеше egemenliğine girdiği kabul edilmektedir⁵. Ancak bu tarihlerde Ege Denizi'nde Venedikliler, Cenevizliler, Rodos Şövalyeleri ve Türkmenler arasında yaşanan kargaşa nedeniyle yörenin güvenlikten uzak olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Mentеше Beylerinin yörede nasıl bir politika izlediklerine dair bilgilerimiz yeterli değildir. Kentin 13.-15. yüzyıllar arasındaki durumu hakkında bilgi veren kaynaklar da yok denecek kadar azdır. 15. yüzyıla ilişkin en çarpıcı bilgi, 1472 yılında Kıbrıs kralı ve Rodos hakiminin Türklere karşı birleşerek, Akdeniz'in en büyük limanlarından biri olan Antalya'yı yağmaladıktan sonra Strobilos/Strovili'ye yöneldikleri ve kenti bozguna uğrattıkları bilgisidir. Venedikli tarihçi Domenico Maligiero bu ani Hristiyan saldırısında 400 evin yakıldığını, her türden hayvan, tahıl, keten ve çok miktarda köle alınarak kentin yağmalandığını nakletmektedir⁶. Kentin tarihini önemli ölçüde değiştirdiğini düşündüğümüz bu önemli olaya aşağıda tekrar değineceğiz.

Resim 3-Aspat tepesinin kuzeyden genel görünüşü.

Mentеше Beyliği dönemindeki durumu son derece karanlık olan Strobilos, yöre ile birlikte 15. yüzyılın ilk yarısında Sultan Murad II döneminde (1421-1451), Osmanlı egemenliğine girmiş olmalıdır. Kentin Osmanlı dönemindeki durumuna ilişkin en

⁵ Bilgi için bkz. H. İnalçık, **Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler**, İstanbul 2010, s. 12; S. Viryonis, **The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization From the Eleventh through the Fifteenth Century**, London 1971, s.132.

⁶ C.Foss, "Strobilos and Related Sites", **Anatolian Studies**, 38, 1998, s.150.

ayrıntılı çalışma Turan Gökçe tarafından gerçekleştirilmiştir⁷. Osmanlı Sultanı Selim I döneminde (1512-1520) düzenlenen 1517 tarihli mufassal tahrir defterinde, daha önce Mentеше sancağının Beçin Kazasına tabi olan yarımadağa bağılı yerleşimlerin yeni bir idari yapılanma ile “Sıravolos” Kazasına bağlandıkları görülmektedir. Bu yeni idari birim o tarihlerde Rodos Şövalyelerinin hakimiyetinde bulunan Bodrum dışındaki 14 köyden oluşmaktadır. Bu köyler Beksimed, Büskebi, Büskebi-i Diğer, Karabağ, Karabağ-ı Diğer, Yumruburun, Karaova, Burun, Erimiye, Etrim, Sandıma, Varilya, Meymuncuk ve Sıravolos’tur. Belgelerden Sıravolos kadısına 1528 tarihinde 15 akça, 1530’da ise 10 akça yevmiye verildiği anlaşılmaktadır. Yeni yapılanmaya adını veren Sıravolos Köyü, tahmini 12 nüfusla tüm köyler arasında en küçük nüfusa sahip olanıdır. Kazaya bağılı köylerde mevcut 1101 vergi mükellefinin sadece 4’ü Sıravolos köyündedir. İlk kez 1517 tarihli mufassal tahrir defterinde adına rastlanan Sıravolos, Strobilos’tan başka bir yer değildir. Bu ada bazı kayıtlarda “İsıravolos”, “Sıravala”, “Sıralos” şeklinde de rastlanabilmektedir. Piri Reis’in 1521 tarihli Kitab-ı Bahriye’sinde, Strobilos adının kısmen bozularak “Sırevalos”a dönüştüğü görülmektedir. 17. yüzyılın ikinci yarısına ait Katip Çelebi’nin Cihannüma’sında Mentеше eyaletinin 29 kazası arasında “Sıravala” da sayılmaktadır. 1670’li yıllarda yöreyi ziyaret eden Evliya Çelebi de, Mentеше Eyaletinin kazaları arasında “Sıravala ya da Karabağlar” adıyla Milas’ın batısında, Karaova yakınında bir yerleşimi işaret eder. Ayrıca bu ad, günümüzde yöre halkınca halen “Sıralovaz” ya da “Sıralavaz” şeklinde yaşamaya devam etmektedir. Halikarnas Balıkcısı Cevat Şakir Kabaağaçlı’nın yarımadağdaki Karabağ Köyü’nde doğan ünlü denizci Turgut Reis’i konu romanında Sıralovaz adı sıkça geçer⁸. Bazı araştırmacılar bu adın “Serulus” ya da “eserulus” şeklinde Türkçe kökenli bir sözcük olduğunu iddia etse de Strobilos’tan dönüştüğü açıktır⁹.

Yukarıda sözünü ettiğimiz belgeler, Strobilos’un 16. yüzyıl başında Sıravolos adıyla bir idari merkeze adını vererek yaşadığını göstermektedir. Ancak bu tarihlerde yerleşimin tahminen 12 nüfuslu küçük bir köye dönüştüğü görülmektedir. Özellikle Bizans döneminde önemli bir liman kenti niteliği taşıyan ve barındırdığı Yahudi nüfus nedeniyle “Çıfıt Kalesi” adıyla da anılan Strobilos’un ne zaman ve neden küçük bir köye dönüştüğü ve kentte yaşayan Yahudi ve Hıristiyan nüfusun hangi nedenle nereye gittiği tartışmaya muhtaç konuların başında gelmektedir. Sıravolos kazasına bağılı bazı köylerde çeşitli vakıf kayıtları bulunmasına karşılık, kazaya adını veren köyde hiç bir vakfın bulunmaması da düşündürücüdür. Mentеше Beyliği yöre ile birlikte Strobilos’u da topraklarına dahil ettiğinde acaba kentte yaşayan Yahudi ve Hıristiyanları başka bir yörede iskana mı zorladı? Herhangi bir vakıf eser bulunmayan Strobilos tamamen terk

⁷ T. Gökçe, “Müstakil Bir İdari Birim Olarak Bodrum İlçesinin Öncüsü: XVI. Yüzyılda Sıravolos Kazası”, **1522-2007 Osmanlılardan Günümüze Her Yönüyle Bodrum**, Bodrum 2008, s. 239-276.

⁸ C. Ş. Kabaağaçlı, **Turgut Reis**, İstanbul 1966.

⁹ Bkz. T. Baykara, “Bodrum”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 6, İstanbul 1992, s. 248.

mi edildi? Kentte başta iç kale, azmak kenarındaki hamam (Resim 4), çok sayıda kilise, çeşme (Resim 5), konut kalıntısı (Resim 6) vb. yapılar olmak üzere özellikle 13. yüzyıla ait çok sayıda yapı kalıntısı bulunmasına karşın, sur tahkimatları dışında sonraki dönemlere ait yapı kalıntısının olmaması nasıl açıklanabilir? Kentin dış surları incelendiğinde Bizans surlarının devamında görülen tahkimat ve tamiratların Menteşe Beyliği dönemine ait olması kuvvetle muhtemeldir (Resim 7, 8). Kentte yaşam sürmeseydi, bu tür onarım ve güçlendirmelere gerek var mıydı? Bu durumda akla gelen en güçlü olasılık, Strobilos'ta meskun nüfusun Menteşe Beyliği döneminde burada yaşamaya devam etmiş olmasıdır. Beyliğin ticari limandan vergi almakla yetindiğini kabul etmek şimdilik kaydıyla mantıklı görünmektedir.

Resim 4-13. Yüzyıl hamamı

Menteşe Beyliği döneminde Hıristiyan ve Yahudilerin yaşamaya devam ettiği kentin 16. yüzyıl başında yeni idari yapılanmaya adını vermesi ancak nüfusunun tahminen 12'ye düşmesi düşündürücüdür. 1472 yılında Kıbrıs kralı ve Rodos hakiminin Türklere karşı birleşerek Akdeniz'in en büyük limanlarından biri olan Antalya'yı ve sonrasında Strobilos'u yağmaladıklarını yukarıda belirtmiştik. Bu saldırıda 400 ev yakılmış, her türden hayvan, tahıl, keten ve çok miktarda köle alınarak kent tahrip edilmişti. Bir yandan Venedikli ve Cenevizli denizcilerin diğer yandan Bodrum'da yaşayan Rodos Şövalyelerinin tehdidinin devam ettiği süreçte yaşanan bu yağmalama sonrasında Strobilos boşaltılmış ve kentte yaşayan Yahudi ve Hıristiyan nüfus daha

güvenli yerlere taşınmış olmalıdır. Bu çerçevede 20. yüzyıl ortalarına kadar yoğun bir Yahudi nüfus barındıran Milas'taki demografik yapının kaynaklarının yeniden irdelenmesinde yarar olduğu kanısındayım.

Resim 5-Çeşme kalıntısı

Çeşitli araştırmalarda, Milas'ta yaşayan Yahudi cemaatin 19. yüzyılda ortaya çıktığı ve bunların Rodos, Aydın ve İzmir'den geldikleri ileri sürülmektedir¹⁰. Bu yüzyılda Milas'a adı geçen ada ve şehirlerden çok sayıda Yahudi'nin yerleştiği doğru olmakla birlikte Rodos'un yanı sıra Kos, İassos ve konumuzu oluşturan Strobilos gibi Milas'a yakın bir çok ada ve yerleşimde, çok eski tarihlerden beri yaşayan Yahudi cemaatlerinin varlığı da bir gerçektir¹¹. 1472 yağması sonrasında Strobilos ve diğer yakın yerleşimlerdeki Yahudilerin Milas'a nakledilmiş olması mümkündür. Dolayısıyla Milas belki de Yahudiler için çok eski tarihlerden beri daha güvenli ve yaşanılabilir bir kent niteliğindedir.

Resim 6-Konut kalıntısı

¹⁰ Milas'ta yaşayan Yahudi nüfus ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. M. Çolak, **Milas Yahudileri**, Ankara 2003; M. Çolak, "Milas Yahudileri ve Türk-Yahudi İlişkileri (XIX. Yüzyıl Sonu-XX.Yüzyıl Başları)", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 7, S. 2, Ağustos 2003, s. 155-176.

¹¹ Bilgi için bkz. A. Galante, **Türkler ve Yahudiler**, İstanbul 1995, s.121.

16. yüzyıl başında gerçekleştirilen yeni idari yapılanmada kentin Sıravolos adıyla bir kaza merkezi haline getirilmesi de rastlantı olmasa gerekir. Kentte halen yaşayan farklı dinlere mensup bir nüfus yoğunluğu olsaydı, Strobilos'un yeni yapılanmanın merkezi yapılması beklenmezdi. Osmanlıların Müslüman nüfus bulunmayan bir yerleşimi kaza merkezi yapması akla yakın görünmemektedir. Buna karşılık nüfusu yaklaşık 12'ye düşmüş bir yerleşimin, oluşturulan yeni kazanın merkezi kabul edilmesi mevcut limanın halen kullanılıyor olması ve kentte mevcut bir kalenin varlığıyla açıklanabilir.

Resim 7-Kuzeydeki Bizans dönemi surlarından.

Kenti 16. yüzyıl başlarında, yani Sıravolos adıyla bir kaza merkezi haline geldiği yıllarda gören Piri Reis'in verdiği bilgiler çarpıcıdır. Piri Reis, "Usput Kalesi" adıyla tanıttığı kenti, "Kos Adası'nın kuzeyinde, Kumburnu'nun 3 mil doğusunda konik bir tepe" şeklinde tasvir eder. Kalenin denize hakim konik ve yüksek bir tepe üzerinde yer aldığını, yamaçta, tepenin altında yıkık binalar ve bir akarsuyun bulunduğunu, fakat kimsenin bu sudan içmediğini, su ihtiyacının aşağıdaki harap yapılar arasında yer alan sarnıçlardan sağlandığını anlatır¹². Piri Reis'in ifadeleri, Strobilos'un 16. yüzyıl başında -bir kaza merkezi olmasına rağmen- gerçekten de metruk bir kent niteliği taşıdığını kanıtlamaktadır. Kenti 1670'li yıllarda gören Evliya Çelebi¹³ kaleyi Menteşe hakimiyetinde, yalçın kayalık üzerinde hünerli üstad elinden çıkmış küçük bir kale

¹² Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye*'den nakleden C. Foss a.g.m., s.152.

¹³ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi (Anadolu, Suriye, Hicaz)*, 9.Cilt, İstanbul 1935, s. 214.

Menteşe Beyliği ve Osmanlı Dönemlerinde Strobilos

şeklinde tanımlar. Çevresinin 700 adım olduğunu, kuzey yönde bir kapısının yer aldığını, dizdarı, top ve tüfeğinin mevcut olmadığını söyler. Aşağıdaki kaynağı “Ab-ı Hayat Suyu” diye nitelendirirken bu suyun 10 değirmeni işlettiğini ve gemilerin de bu sudan ihtiyaçlarını karşıladıklarını anlatır. Seyyahın verdiği, kalenin dizdarının, top ve tüfeğinin bulunmadığı şeklindeki bilgiler dikkat çekicidir.

Sonuç olarak, yüzyıllar boyunca kesintisiz iskan gören önemli bir liman kenti durumundaki Strobilos’un, Mentеше Beyliği ve Osmanlı dönemlerinde de ticari önemini koruduğu, 16. yüzyıl başında Sıravolos adıyla bir kaza merkezine adını verdiği anlaşılmaktadır. Geniş katılımlı bir proje kapsamında kültür envanterinin yanı sıra flora, fauna, tarım ve sosyo-kültürel yapı gibi çeşitli konularda ayrıntılı bir şekilde incelenen bu önemli liman kentinin korunması büyük önem taşımaktadır.

Resim 8- Kuzeydeki Mentеше Beyliği dönemi surlarından.

KAYNAKÇA

Baykara, T., “Bodrum”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, VI, İstanbul 1992, s.247-249.

Bodrumlu, A. G., **Bodrum Tarihi**, İstanbul 1945.

Çolak, M., **Milas Yahudileri**, Ankara 2003.

- Çolak, M., “Milas Yahudileri ve Türk-Yahudi İlişkileri (XIX. Yüzyıl Sonu-XX.Yüzyıl Başları)”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 7, S. 2, Ağustos 2003.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Anadolu, Suriye, Hicaz)**, 9.Cilt, İstanbul 1935.
- C.Foss, “Strobilos and Related Sites”, *Anatolian Studies*, 38, 1998, s.148-173.
- Galante, A., **Türkler ve Yahudiler**, İstanbul 1995.
- Gökçe, T., “Müstakil Bir İdari Birim Olarak Bodrum İlçesinin Öncüsü: XVI. Yüzyılda Sıravolos Kazası”, **1522-2007 Osmanlılardan Günümüze Her Yönüyle Bodrum**, Bodrum 2008, s. 239-276.
- İnalcık, H., **Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler**, İstanbul 2010.
- Kabaağaçlı, C. Ş., **Turgut Reis**, İstanbul 1966.
- Viryonis, S., **The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization From the Eleventh through the Fifteenth Century**, London 1971.